

УМАР ТЕРМИЗИЙНИНГ “ИХЛОС КИТОБИ”ДА КЕЛТИРИЛГАН ЎН БИТТА ҲАДИСЛАР ҲАҚИДА

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10373731>

Муҳиддин Чориев

Имом Термизий халқаро

илмий-тадқиқот маркази илмий ходими

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада Умар Термизийнинг “Ихлос китоби”да келтирилган ҳадис илми ҳақида манбалар таҳлил қилинган. Биз агар Умар термизийнинг ҳаётини ва қолдирган мерсони ўрганадаган бўлсак. Шу нарса аниқ бўладики у киши сўфий ва воиз бўлганликлиги.

Килим сўзлар: *Умар Термизий, “Ихлос китоби”, ҳадис илми, ўн битта ҳадис.*

ABSTRACT

This article analyzes the sources of the science of hadith presented in Umar Termizi's "Book of Sincerity". If we study the life and legacy of Umar Termiz. It is clear that he was a Sufi and a preacher.

Key words: *Umar Tirmidhi, "Ikhlās Kitobi", hadith science, eleven hadiths.*

КИРИШ (Introduction)

Умар термизий яшаган ўрта асрларда моварауннаҳда тариқат анча ривожланган давр эди. Бу эса Умар термизийнинг тариқат аҳлидан бўлишлигига сабаблардан бири эди.

Умар термизийнинг “Ихлос китоби” асарида келдирилган ҳадисларни таҳлил қилиб кўрадиган бўлсак бунга гувоҳ бўламиз. Умар термизий ҳам бошқа сўфийлар каби ҳадиснинг саҳиҳ ёки заифлигига эътибор бермайди. Келтираётган ҳадисларининг аксари тўқима ёки заиф ҳадисларни ташкил этади. У кишининг ихлос китобида келтирилган ҳадисларни таҳлил қилиб кўрамиз.

فالناس كلهم هلكى الا العالمون و العالمون كلهم هلكى الا العاملون و العاملون كلهم هلكى الا المخلصون
و المخلصون على خطر عظيم

Расулуллоҳ соллоҳу алайҳи ва салламдан: “Олимлардан бошқа барча одамлар ҳалокатда, олимларнинг амал қилгувчиларидан ташқари барчаси

ҳалокатда, барча амал қилгувчи олимларнинг ихлос қилгувчиларидан бошқаси ҳалокатда, ихлос қилгувчилар эса катта хатардадир”.

Ушбу ҳадис Умар термизийнинг ихлос китобида келтирилган биринчи ҳадис бўлиб. Ҳадис уломалари бу ҳадисни мавзуъ яни тўқима ҳадислар жумласидан дейишган. Баъзи тариқат аҳиллари матинни озгана ўзгартириб яъни “ҳалокатга учрабди” сўзи ўрнига “ғарқ бўлибди” калимаси ёки “маст бўлибди” калимаси билан айтишади. Яна бошқалари “ўликлар” ёки “уйқудалар” ёки “мағрурлар” ва турли кўринишда айтишади.

و قال حسن رضي الله عنه: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول الله تبارك و تعالى الاخلاص سر من اسراري استودعته قلب من احببته من عبادي

Ушбу асардаги иккинчи ҳадисни ўрганиб чиқадиган бўлсак.

Ҳасан розияллоҳу анҳу айтдилар: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар:” Аллоҳ таоло айтади: **“Ихлос менинг сирларимдан бир сирдир, уни мен бандаларимдан яхши кўрган кишиларимнинг қалбига омонат қўйдим”.**

Ушбу ҳадисни муҳаддис уломалари Ҳасан розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган дейишади. Қазвинийнинг силсиласида шундай ривоят қилинади. Фалончидан ихлос ҳақида сўрадим, бас у киши Аҳмад ибн Аъто ал-хужаймидан у киши Абдулвоҳид ибн Зайддан у киши Ҳузайфадан у киши Пайғамбар алайҳиссаломдан у киши Жаброилдан: Аллоҳ таоло айтади: **“Ихлос менинг сирларимдан бир сирдир, уни мен бандаларимдан яхши кўрган кишиларимнинг қалбига омонат қўйдим”.** Муҳаддис уломалари ровийлар силсиласидаги Аҳмад ибн Аъто ал-хужаймий ва Абдулвоҳид ибн Зайд аҳли сўфийлардан эди ривоят қилган ҳадислари матрук дейишди. Ушбу ҳадисни Абулқосим Қушайрий Али ибн Абутолибдан заиф санад билан ривоят қилган.

وعن مصعب بن سعد عن ابيه رضي الله عنه قال ظنّ ابي ان له فضلا على من دونه من اصحاب رسول الله صلى الله عليه و سلم فقال : قال لي رسول الله صلى الله عليه و سلم انما نصر الله هذه الامة بضغفاتها و دعوتهم و اخلاصهم و صلاتهم

Ушбу асардаги учинчи ҳадисни ўрганиб чиқадиган бўлсак. Мусъаб ибн Саъд розияллоҳу анҳу оталаридан ривоят қилади: “Отам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг асҳоблари ичида ўзини фазилатлироқ деб ўйлаб шундай дедилар:” Менга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам айтдилар: **“Аллоҳ мана бу умматга заифлари, уларнинг дуолари ва намозлари ва ихлослари туфайли нусрат беради”.** Ушбу ҳадисни муҳаддис уломалари бир овоздан саҳиҳ ҳадислигини айтишади. Имом бухорийнинг “саҳиҳ ал-Бухорий” асарида 2896-риқам билан ривоят қилинган.

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما من عبد يخلص العمل لله تعالى اربعين يوما الا ظهرت ينابيع الحكمة من قلبه على لسانه

Ушбу асардаги тўртинчи ҳадисни ўрганиб чиқадиган бўлсак: Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам айтдилар: **“Қирқ кун амалларини холис Аллоҳ учун сидқидилдан бажарган кишининг ҳикмат булоқлари қалбидан тилига кўчади”**. Муҳаддис уломалари ушбу ҳадисда бир қанча илатларни санаб ўтишади. Ҳажжож ибн Артот ушбу ҳадисни жуда заиф ва ровийларда ва матинда кўп ҳатоликлар бор дейди. Воситий ҳам бунга қўшимча қилиб ибн Ҳиббон ҳатолик кўп бўлиб ровийлар орасидаги ҳатоликлар ҳам бор. Муҳаммад ибн Исмоил бу ҳадисни мажхул ҳадис деб заиф ҳадислардан деди.

فان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال لمعاذ رضي الله عنه اخلص العمل يجزك منه القليل

Ушбу асардаги бешинчи ҳадисни ўрганиб чиқадиган бўлсак:

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Муъоз ибн Жабал розияллоҳу анҳуга: **“Амалингни холис қил. Шунда унинг ози ҳам сенга кифоя қилади”**.

Муҳаддис уломалар ушбу ҳадисни Абу Нуайим “Хиятул авлиё” асарида 1/244 да ривоят қилган. Имом Байҳақий эса “Шўъбил Имон” асарида 6859 рақам билан ривоят қилган. Ҳоким “Мустадрок” асарининг 7844 рақам билан ривоят қилганликларини ўрганиб чиқиб заиф санашган.

يا رب كنت اتصدق اناء الليل و اطراف النهار فيقول الله سبحانه كذبت و تقول الملائكة كذبت بل اردت ان يقال فلان جواد الا و قد قيل ذلك و رجل قُتل في سبيل الله فيقول الله تعالى ماذا صنعت فيقول يا رب أمرت بالجهاد فقاتلت حتى قُتل فيقول الله كذبت و تقول الملائكة كذبت بل اردت أن تقال فلان شجاع ألا و قد قيل ذلك و قال ابو هريرة رضي الله عنه ثم خط رسول الله صلى الله عليه وسلم على فخذي و قال يا ابا هريرة اولئك اول خلق تسعر بهم نار جحيم يوم القيامة

Ушбу асардаги олтинчи ҳадисни ўрганиб чиқадиган бўлсак: Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам: **“Албатта, қиёмат куни биринчи бўлиб уч кишининг ҳукми чиқади. Бир илм ўрганган кишини олиб келиниб, сўнгра: ундан Аллоҳ Таоло**

Булар ила нима қилдинг? деб сўрайди.

Сенга кеча-кундуз ибодат қилиб турдим, дейди.

Ёлғон айтдинг ва фаришталар ҳам ёлғон айтдинг дейди. Сен, илмни у олим, дейилиш учун ўргандинг, шундоқ дейилди ҳам дейди У зот.

Сўнг яна бир одамки, Аллоҳ унинг ризқини кенг қилиб, турли молларнинг барчасидан бериб қўйган эди. Бас, уни олиб келиниб:

Булар ила нима қилдинг? деб сўрайди.

Сенинг йўлингда кечаю-кундуз инфоқ қилдим, дейди.

Ёлғон айтдинг ва фаришталар ҳам ёлғон айтдинг дейди. Сен сахий, дейилиш учун қилдинг, шундоқ дейилди ҳам, дейди У зот.

Сўнг шаҳид бўлган одам. Уни олиб келиниб. Сўнгра:

Булар ила нима қилдинг? деб сўрайди.

Сенинг йўлингда жанг қилдим, ахийри шаҳид бўлдим, дейди.

Ёлғон айтдинг ва фаришталар ҳам ёлғон айтдинг дейди сен “шижоатли” дейилиш учун жанг қилдинг, шундоқ дейилди ҳам, дейди У зот. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу айтди: Сўнг, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам сонимга бармоқларини кўйиб: “Эй Абу Ҳурайра ана улар қиёмат куни энг аввал қиёмат кун жаҳаннам ўтида куядиганлар” дедилар.

Муҳаддис уломалари ушбу ҳадисни ўрганиб, имом Термизий “Сунан ат-Термизий” асарида 2382-рақам билан ривоят қилганлигини айтади. Муҳаддис уломалар ушбу ҳадисни хасан ғариб ҳадислар жумласидан санайди.

و روى معاذ رضى الله عنه قال صلى الله عليه وسلم: أدنى الرياء شرك

Ушбу асардаги еттинчи ҳадисни ўрганиб чиқадиган бўлсак: Муоз розияллоҳу анҳудан Расулуллоҳ соллоллаҳу алайҳи васаллам айтдилар: **“Риёнинг энг кичкинаси ширкдир”**. Муҳаддис уломалар ушбу ҳадисни, Ибн Можжа3979 рақам билан, Ҳоким Мустадракда, Ибн абу Ҳотим Жарх ва таъдилда 1/474/4 да ривоят қилган санадларни ўрганиб чиқиб жуда заиф санд дейишди.

وقال ابو هريرة رضى الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم انه يقال لمن اشرك في عمله خذ اجرک ممن عملت له

Ушбу асардаги саккизинчи ҳадисни ўрганиб чиқадиган бўлсак: Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан: Расулуллоҳ соллоллаҳу алайҳи васаллам айтдилар: **“Амалида ширк қилган кишига айтилади, амалингнинг ажрини ширк келтирган одамидан ол”**.

Ушбу ҳадисни Имоми Муслим “Саҳиҳи Муслим” асарида 2985-рақам билан озгина ихтилоф билан ривоят қилган. ушбу ҳадисни Муслим матинда бироз фарқли ривоят қилган маъно эса деярли бир хил. Муҳаддис уломалари ушбу ҳадисни саҳиҳ ҳадис жумласидан санаган.

و روى ابو موسى الاشعري رضى الله عنه: ان عرابيا اتى النبي صلى الله عليه وسلم فق

ال له يا رسول الله : الرجل يقاتل حمية و الرجل يقاتل شجاعة و الرجل يقاتل ليرى مكانه في سبيل الله تعالى فقال صلى الله عليه وسلم من قاتل لتكون كلمة الله هي العليا فهو في سبيل الله

Бир аъробий Расулуллоҳ соллоллаҳу алайҳи васаллам хузурига келиб деди. Ё, Расулуллоҳ соллоллаҳу алайҳи васаллам бир киши борки ор учун жанг

қилади, яна бир киши ўзини баҳодир бўлиш учун жанг қилади, яна бир киши Аллоҳ ҳузуридан бир жой умид қилиб жанг қилади? Расулulloҳ соллоллоҳу алайҳи васаллам айтдилар: **“Аллоҳнинг калимаси олий бўлиш учун жанг қилаётган киши Аллоҳнинг йўлидадир”**.

Ушбу асардаги тўққизинчи ҳадисни ўрганиб чиқадиган бўлсак: Ушбу ҳадис имом ал-Бухорийнинг “Саҳиҳ ал – Бухорий” асарида 3126-ҳадис билан ривоят қилган бўлиб саҳиҳ ҳадислар жумласидан.

قال صلى الله عليه وسلم : افتترقت اليهود على احدى و سبعين فرقة و افتترقت النصارى على اثني و سبعين فرقة و ستفترق امتي على ثلاث و سبعين فرقة الناجية منها واحدة.

Пайғамбар алайҳис салом айтдилар: **“Яҳудийлар етмиш бир фирқага, насоролар етмиш икки фирқага ва менинг умматим эса етмиш уч фирқага бўлиниб, шулардан биттаси нажот топувчидир.”** Бошқа бир ривоятда: **“фақат саводул аъзам (катта жамоат) дан бошқаси дўзахда,”**- дедилар. Яна бир ривоятда: **“Адашган ва адаштирувчи фирқаларнинг барчаси дўзахга бошлайди,”**- дедилар. Ушбу асардаги тўққизинчи ҳадисни ўрганиб чиқадиган бўлсак: Мазкур ҳадис машҳур ҳадис бўлиб бир қанча муҳаддис уломалар ўзларини китобларида ривоят қилган. Жумладан: Абу Дувуд ва Термизий ва ибн Можжа ва Ҳоким ва имом Муслим шартларига кўра саҳиҳи санашди.

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: اتبعوا ولا تتبدعوا و بشروا و لا تنفروا و يسروا و لا تعسروا و اياكم و الحدث و البدع فكل محدثة بدعة و كل بدعة ضلالة و كل ضلالة الى النار اياكم و التبذع و التعمق فان شرار عباد الله المتعمقون المتشدقون فمن اراد بحبوحه الجنة فليزم الجماعة و من شذ ففى النار.

Расулulloҳ соллоллоҳу алайҳи васаллам айтдилар: **“Эргашинглар ўзларингдан бир янгилик чиқарманглар, башорат беринглар, нафратлангирманглар, енгил қилинглар, оғир қилманглар, бидъатдан сақланглар ҳар бир янгилик бир бидъатдир ва ҳар бир бидъат залолатдир ва барча залолат дўзахдадир. Бидъат қилишдан ва динда ғулу кетишдан сақланглар, Бандаларнинг ёмонлари ғулу кетган вайсақилардир. Кимда-ким жаннатнинг боғларини хоҳласа, жамоатни лозим тутсин, кимки жамоатдан ажраса дўзахдадир”**.

Ушбу асардаги ўнбиринчи ҳадисни ўрганиб чиқадиган бўлсак: Мазкур ҳадис бир қанча ҳадисларни аралаштириб битта ҳадис сифатида ривоят қилинмоқда. Аслида эса **“башорат беринглар, нафратлангирманглар, енгил қилинглар, оғир қилманглар”** бу алоҳида битта ҳадисди уни Абу Дувуд ва Термизий, Муслим ва бошқалар ривоят қилган. Яна **“бидъатдан сақланглар ҳар бир янгилик бир бидъатдир ва ҳар бир бидъат залолатдир ва барча залолат дўзахдадир”** бу қисми ҳам алоҳида саҳиҳ ҳадис бўлиб Абу Дувуд

5407-raqam bilan, Termezий 2676-raqam bilan va ibn Mojjо 42-raqm bilan rivoyat qiliшgan. Va yana “Эргашинглар. ўзларингдан бир янгилик чиқарманглар” бу ҳам алоҳида бир ҳадис бўлиб уни имом Доримий “Сунан ад-Доримий”да 211-raqam остида rivoyat qilgan.

Умар Термезийнинг “Ихлос” асарида кетирилган ўн бир дона ҳадисни ўрганиб чиқишга ҳаракат қилдик.

Фойдаланган адабиётлар:

1. Умар Термезий. Тафсири суратил ихлос.
2. Исмоил Бухорий. Саҳиҳ ал-Бухорий.
3. Абу Исо Муҳаммад. Сунан ат-Термезий.
4. Имом Муслим. Сунан ал-Муслим.
5. Имом Доримий. Сунан ад-Доримий.